

11. Харченко С. В. Семантико-синтаксична і комунікативна структура речень спонукальної модальності : дис... канд. філол. наук : 10.02.01 «Українська мова» / С. В. Харченко ; Національний педагогічний ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 2001. – 207 с.

12. Шейгал Е. И. Семиотика политического дискурса / Е. И. Шейгал. – М. ; Волгоград : Перемена, 2000. – 367 с.

13. Шомова С. Политические шахматы : паблик рилейшнз как интеллектуальная игра / С. Шомова. – М. : РИП-холдинг, 2003. – 214 с.

Стаття надійшла до редакції 10.11.2010

К. KOZUBENKO

COMMUNICATIVE STRUCTURE OF POLITICAL DISCOURSE

The article proposes a communicative structure of Ukrainian political discourse and describes interaction of its components.

Key words: political discourse, communicative structure, urging, communicator, communicant

УДК 81' 373.611=11(045)

Віктор Кульчицький

НАПІВАФІКСАЦІЯ: ОСНОВНІ МОДЕЛІ, ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ТА ВКЛАД У РОЗШИРЕННЯ НОМІНАТИВНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ СЛОВОТВОРУ СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

У статті розглянуто роль напівпрефіксів та напівсуфіксів у словотворенні іменників та прикметників німецької мови. Розкривається їх номінативна сутність та основні ознаки напівсуфіксального статусу морфеми.

Ключові слова: напівафіксація, словотвір, афікс, напівсуфікс, напівпрефікс, морфема, семантика.

Виділення напівафіксації як окремого способу словотвору не є загально визнаним. Однак поширеність цього явища в словотвірній системі сучасної німецької мови, значна кількість напівафіксальних новотворів, результати численних досліджень [1, с.8] та чіткі критерії визначення статусу напівафіксальних елементів [2, с. 529] і,

нарешті, поширення цього способу словотворення в інших мовах [3, с. 290–292] є достатніми аргументами на користь саме такого підходу. Напівафіксація, формуючи «перехідну зону» між словоскладанням та афіксацією, поєднує ознаки двох «класичних» способів словотвору і віддзеркалює тенденцію переходу повнозначних слів з абстрактним або досить широким, неспеціалізованим значенням в афікс. Ця тенденція простежується з дуже давнього періоду розвитку мови [4, с. 125–147] і забезпечує динаміку не лише словникового складу мови, а й її словотвірної системи.

У словотворенні іменників та прикметників активно використовуються як напівпрефікси, так і напівсуфікси. Номінативна сутність напівпрефіксації при цьому полягає в експресивному посиленні семантики твірної основи, порівняйте: *abgrunt-, affen-, bären-, baum-, bier-, bitter-, blitz-, blut-, bomben-* тощо, усього – 46 напівпрефіксів [5, с. 536]. Напівсуфіксальні елементи здійснюють емоційно-експресивну характеристику особи з диференціацією за статтю, порівняйте: *-affe, -bild, -bruder, -bulle, -bursche, -dame, -frau, -fräulein, -freund, -fritze, -hans* тощо, усього – 44 напівсуфікси. Решта напівсуфіксів іменника реалізують збірні значення: *-gut, -kram, -volk, -werk, -wesen, -zeug*, позначають місцезнаходження: *-amt, -hof, -stätte*, або ж виражають вузькі значення, що не «вписуються» в систему суфіксальних семантичних субкатегорій, зберігаючи відчутний семантичний зв'язок з автономною лексичною одиницею: *-lust, -mittel, -schirm, -sinn, -stoff, -stück* тощо.

Дія напівпрефіксальних моделей обмежена певними стильовими сферами (розмовна мова, художня література), а напівсуфіксальні моделі не набули значного поширення в словотворі іменника. Однак поява не лише новотворів, а й нових напівафіксальних елементів: *-truhe: die Konzerttruhe, die Musiktruhe, die Tiefkühltruhe* для іменника [6, с. 537], *bast-, edel-, hart-, horn-, quadrat-, staub-* для прикметника [7, с. 93] не дає підстав для недооцінювання системної значимості і номінативних можливостей цих способів деривації іменника та прикметника.

Значно поширена в сучасній німецькій мові напівсуфіксація прикметників, що засвідчується не тільки неабиякими за обсягом рядами слів з відповідними напівсуфіксами: *-voll* – 187, *-reich* – 162,

-fähig – 140, *-frei* – 135 тощо [8, с. 9], а й відкритістю цих рядів для поповнення новотворами [9, с. 14–15] та появою нових словотвірних елементів, що відповідають усім критеріям напівсуфікса, але не зафіксовані в «Словнику словотвірних елементів німецької мови», порівняйте: **-freundlich**: *abbildungsfreundlich, ablesefreundlich, servicefreundlich*; **-freudig**: *diskutierfreudig, einsatzfreudig, musenfreudig*; **-trächtig**: *erinnerungsträchtig, musikträchtig* [10, с. 19].

Словотворення напівсуфіксальних прикметників відбувається в руслі тих семантичних субкатегорій, що характерні для суфіксальних моделей, з привнесенням додаткових семантичних ознак, зумовлених значенням напівсуфікса. Так, наприклад, прикметники з напівсуфіксами *-arm, -haltig, -reich, -trächtig, -voll* набувають значення орнативності, але позначають або різний ступінь інтенсивності вияву цієї ознаки (*-arm, -reich, -voll, -trächtig*), або розкривають орнативність як невід’ємну, внутрішню, а не зовнішню щодо об’єкта ознаку (*-haltig*). Деривати з компонентами *-freudig, -freundlich, -wert, -würdig* виражають значення активної, спрямованої від суб’єкта, ознаки (*freudlich* – *freundlich*), або пасивної, спрямованої на суб’єкт, ознаки (*-wert, -würdig*), але, крім цього, здійснюють ще й інтенсифікацію чи позитивну оцінку семантики похідного слова.

Основними ознаками напівсуфіксального статусу морфеми в дослідженні вважаються, по-перше, включення нею похідного слова до однієї з наявних у словотвірній системі семантичних субкатегорій, по-друге, наявність семантичного спрощення, що «віддаляє» семантику напівсуфікса від значення корелятивної самостійної лексеми, а в деяких випадках навіть унеможлиблює трансформацію похідного слова в словосполучення зі збереженням його компонентів, порівняйте: **eisunfreundlich**: **unfreundlich gegenüber dem Eis*; **laichfreudig**: **freudig in Bezug auf das Laichen*. Саме за вказаними вище ознаками встановлюється напівсуфіксальний статус компонентів *-arm, -eigen, -fähig, -fertig, -fest, -frei, -gemäß, -freudig, -freundlich, -gerecht, -getreu, -kräftig, -leer, -reif, -reich, -stark, -kräftig, -trächtig, -süchtig, -sicher, -nah, -voll, -wert, -würdig* usw.

Особливе місце посідає напівпрефіксація в словотворі дієслова. Як правило, поєднання дієслів з непохідними прийменниками прислівникового походження (*ab, an, aus, auf, entgegen, entlang, gegen, ein, mit, über, um, zu* тощо) захищують до

напівпрефіксальних словотвірних одиниць, а дієслівні конструкції з прислівниково-займенниковими комплексами, котрі складаються з *da-*, *hier-* (у позиції першого компонента), *hin-*, *her-* (в обох позиціях), «взаємного займенника *-einander*, прислівника *-wärts* (позиції другого компонента) у комбінації з названими препозитивними елементами-напівпрефіксами – до похідних слів з другим частотним компонентом. Взагалі, статус відокремлених дієслівних препозитивних часток є одним з найбільш дискусійних питань німецького словотвору. Про це свідчить хоча б розмаїття термінів та підходів до їх дефініції. Такі словотвірні елементи називають «відокремленими префіксами» [11, с. 30], «нестійкими складними словами» [12, с. 225], «напівскладними словами або зрощеннями», «придієслівними прислівниками» [13, с. 38], «стійкими словосполуками». Чіткі критерії розмежування афікса, напівафікса, частотного компонента та елемента композита, сформульовані М. Д. Степановою, дають можливість внести ясність у це заплутане питання. Препозитивні елементи з помітними семантичними змінами порівняно з автономною однокореневою лексичною одиницею, за наявності решти характерних ознак, позначають терміном напівпрефікс. Інші відокремлювані частки іменують другими частотними компонентами дієслівних композитів з більше чи менше вираженою тенденцією до переходу в напівпрефікс.

Як свідчить аналіз фактичного матеріалу, основною номінативною функцією напівпрефіксів у словотворі дієслів є характеристика розгортання дії за просторовими та часовими параметрами.

1) *ab-*. У складі дієслів з компонентом *ab-* विकристалізовується три основних словотвірних значення:

а) напрямок дії від об'єкта/суб'єкта: *abfahren*, *abfliegen*, *abziehen*;

б) результативність: *abbacken*, *ableiden*, *abbrennen*, *abnutzen*;

в) привативність: *abbetteln*, *abgucken*, *ablocken*, *abschreiben*;

Усі вони представлені в новотворах: *abbaggern*, *abhalden*, *aborgeln*, *abprüfen*, *j-m abmieten*, *abschotten*, *abschlendern*.

2) *an-*. Цей прийменниково-прислівниковий компонент пов'язаний з вираженням у складі дієслівної конструкції таких основних значень:

а) наближення, рух у напрямку до об'єкта/суб'єкта, контакт: *anbinden, anfahren, anfliegen, anknuppeln, anleimen*;

б) початок процесу: *anbraten, andrehen, anknipsen, anspielen*.
Новотвори «повторюють» обидва типи значень, порівняйте: *angähnen, anhopsen, ankränkeln, anpräsentieren, anschlittern, sich anschweigen, ansurren, antrudeln, anzoddeln usw.*

3) *auf-*. Похідні дієслова з елементом *auf-* мають такі значення:

а) спрямованість дії вгору або згори на поверхню предмета: *aufrichten, aufsprießen, aufsteigen, aufwachsen*;

б) початок дії: *aufdröhnen, aufflammen, aufkreischen, aufleuchten*;

в) результат процесу або дії: *aufessen, aufgeben, aufgehen, aufsagen*.

Новотвори зафіксовані в усіх значеннях, порівняйте: *aufbelichten, aufhalten, aufmanipulieren, aufwuchern*.

4) *aus-*. Поєднуючись з дієслівними основами, напівпрефікс *aus-* виражає такі значення:

а) напрямок руху «зсередини назовні»: *ausbrechen, aushändigen, aussteigen, austragen*;

б) результативність: *ausbrennen, ausfrieren, ausrauben, austilgen*, порівняйте аналогічні значення новотворів: *ausdifferenzieren, ausgenießen, auskohlen, auslenken, ausmusizieren, ausreizen, ausromantisieren, ausschwappen, aussitzen usw.*

5) *ein-*. Дієслова зі словотвірним елементом *ein-* групуються за такими значеннями:

а) локалізація дії у напрямку «всередину»: *eindringen, einfahren, einfliegen, einstellen*;

б) результативність: *einäschern, einfrieren, einordnen, einpauken, einschlafen, einschlummern, einwiegen*, що регулярно втілюються в семантичній структурі новотворів, порівняйте: *sich incremen, sich einärgern, einklimpern, sich inkugeln, sich einspießen, einsteuern, eintrampeln, einzuckeln usw.*

6) *durch-*. Дієслова з формантом *durch-* потрапляють до двох основних семантичних груп:

а) локалізація дії в напрямку «всередину і назовні»: *durchfahren, durchlaufen, durchschwimmen*;

б) результативність: *durchforschen, durchkämmen, durchleben, durchspielen, durchtrocknen*.

Ці ж значення притаманні й новотворам: *durchempfinden*, *durchheitern*, *durchläutern*, *durchpanzern*, *durchwabern*, *durchwaten*, *durchwesen* usw.

7) *über-*. Препозитивний елемент *über-* характеризує дію за такими основними ознаками:

а) поширення дії на всю поверхню об'єкта: *übergießen*, *überschütten*, *überstreuen*;

б) локалізація дії в напрямку «над поверхнею об'єкта»: *überfliegen*, *übersteigen*, *übersetzen*;

в) надмірна інтенсивність дії: *übereilen*, *überheizen*, *überreizen* з варіантом значення «краще, ніж будь-хто»: *überlisten*, *überschreien*, *übertrumpfen*. Семантична структура новотворів повністю відображає існуюче семантичне «розшарування» моделі, порівняйте: *überschleifen*, *sich überzwängen*, *sich überbrüllen*, *überdröhnen*, *überpudern* usw.

8) *nach-*. Напівпрефіксальні дієслова з компонентом *nach-* об'єднані спільним словотвірним значенням «слідкування в часі або просторі»: *nachbelichten*, *nachdunkeln*, *nachfädeln*, *nachnominieren*, *nachprügeln*, *nachstiefeln*, *nachwaschen*, *nachzitieren*, *nachzüchten* usw.

9) *um-*. Цей формат здійснює «рубрикацію» дієслівної дії за такими ознаками:

а) локалізація дії навколо об'єкта: *umgehen*, *umfahren*, *umlegen*, *umreiten*;

б) результативність, що має своїм наслідком зміну форми, положення чи стану об'єкта, порівняйте: *umbenennen*, *umbilden*, *umpflügen*, *umschmelzen*.

10) *unter-*. При поєднанні з напівпрефіксом *unter-* дієслова отримують значення «локалізація дії в напрямку вниз»: *untergehen*, *unterkellern*, *unterpflügen*, *untertunneln* usw.

11) *vor-*. Компонент *vor-* характеризує семантику дієслова за ознакою «передування в часі»: *vorfeiern*, *vorgranulieren*, *vorfeuchten*, *vorkippen*, або «локалізація дії в напрямку руху вперед»: *vorschreiten*, *vortrippeln*, *vorzockeln* usw.

12) *zu-*. Напівпрефікс *zu-* привносить у семантику твірного дієслова значення «локалізація дії в напрямку до об'єкта»: *zuplauen*, *zusausen*, або результативності: *zukitten*, *zumauern*, *zustricken*.

Багатьом напівпрефіксальним дієсловам часто приписуються словотвірні значення орнативності, привативності, інхоативності,

фактитивності. Але всі ці значення існують у семантиці твірного відіменного або відприкметникового дієслова-конверсива до його поєднання з відповідним напівпрефіксом, порівняйте: *misten – ausmisten; mauern – ausmauern; trocknen – durchtrocknen; säuern – übersäuern* тощо. Якщо твірна основа у вигляді автономної лексичної одиниці не існує, то творення напівпрефіксальних слів відбувається з орієнтацією на словотвірну модель загалом. Саме подібні випадки спричинюють феномен «черезступеневого» словотвору, або словотвору з опущеною ланкою дериваційного процесу: *sich eincremen, durchheitern, überlisten* тощо. Значення орнативності, інхоативності, привативності, фактитивності в семантиці напівпрефіксальних дієслів – лише «відголос» семантики базового слова і не можуть вважатися підставою для їх семантичної класифікації.

Іншим, не менш поширеним недоліком семантичної класифікації напівпрефіксальних дієслів є аналіз їхнього значення не за словотвірними, а за лексико-семантичними критеріями, внаслідок чого вони потрапляють не до словотвірних, а до лексико-семантичних угруповань. Подібна методика дає можливість досягнути максимуму точності та ретельності в лексико-семантичній характеристиці похідного слова, проте утруднює виявлення принципово важливих, активно чинних, «магістральних» напрямків номінативної діяльності, що склались у системі словотвору, у руслі великих семантичних категорій. Вона виправдовує себе в спеціальних дослідженнях, однак не годиться для вирішення загальнотеоретичних проблем або з'ясування характерних принципів побудови словотвірної системи будь-якої мови, оскільки заважає встановленню функціонально і системно значущих, що активно «працюють» на потреби номінації, закономірностей, незалежно від розмаїття тих індивідуальних видозмін, що виникають під тиском лексико-семантичної системи, та семантичного «фону» лексемного оточення в синтагматичному ланцюгу.

Номінативна сутність напівфіксації максимально близька до номінативних функцій суфіксальних слів. Цей висновок підтверджується не лише субкатегоризуючою спрямованістю обох дериваційних способів, але й наявністю спільних семантичних «рубрик», до котрих потрапляють відповідні словотвірні

конструкції: орнативність (*-arm, -haft, -haltig, -ig, -reich, -voll*), компаративність (*-ähnlich, -artig, -förmig, -haft, -isch, -lich*) активний/пасивний характер вияву ознаки (*-bar -fähig, -freudig, -freundlich, -ig, -lich, -sam, -wert, würdig*), місце знаходження (*-ei/-erei/-elei, -hof -lokal, -stätte, -stube*), збірність (*-ei/-erei/-elei, -schaft, -tum, -volk, -werk, -zeug*).

Те ж стосується й напівпрефіксації іменників та прикметників, що має своїм результатом інтенсифікацію та експресивізацію базової семантики, як і у випадку з «класичними» префіксами *erz-, super-, über-, ultra-, ur-* тощо. Досить часто номінативна функція дієслівних напівпрефіксів полягає лише в перфективізації значення твірної основи, тобто аналогічна одній з основних номінативних функцій дієслівних префіксів.

Однак, попри всі аналогії і зближення, є й істотні розбіжності. Якщо семантика суфіксального слова – це своєрідний «сплав» значень твірної основи та афікса, то напівсуфіксальне слово – це, швидше, «амальгама» взаємодіючих значень, завдяки чому кожна із складових частин напівсуфіксального слова зберігає свою відносну самостійність. Напівпрефікси відрізняються від «класичних» префіксів здатністю до просторово-темпоральної характеристики дієслівної дії, котру вони успадкували від співвідносних прислівників прийменникового походження. Отже, проміжний статус напівафіксальних морфем зумовлює й «проміжність» їхніх номінативних ознак, що частиною своїх властивостей зближуються з афіксацією, а рештою зі складним словом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Буянов А. П. Субстантивные полусуффиксы в словообразовательной системе современного немецкого языка : автореф. дис. на соискание научной степени канд. филол. наук. – М., 1989. – 26 с.
2. Степанова М. Д. Словарь словообразовательных элементов немецкого языка. – М. : Рус. яз., 1999. – С. 529.
3. Marchand H. The Categories and Types of Present-Day English Word-Formation. – Wiesbaden, 1960. – S. 290–292.
4. Жирмунский В. М. Общее и германское языкознание. – Л., 1986. – С. 125–147.
5. Степанова М. Д. Словарь словообразовательных

элементов немецкого языка. – М. : Рус. яз., 1979. – 536 с.

6. Степанова М. Д. Словарь словообразовательных элементов немецкого языка. – М. : Рус. яз., 1999. – 536 с.

7. Ивлева Л. Г. Тенденции развития слова и словарного состава: на материале немецкого языка. – М. : Наука, 1986. – С. 93.

8. Никитин Р. С. Стилистические функции эмоционально-экспрессивных сложных прилагательных: на материале прозы Г. Гейне. – Л., 1972. – С. 9.

9. Макушева О. М. Сложные прилагательные типа *S+Adj* в современном немецком языке : автореф. дис. на соискание научной степени канд. филол. наук. – Л., 1992. – С. 14–15.

10. Möller G. Deutsch von heute. – Leipzig : Bibliographisches Institut, 2005. – S. 19.

11. Абрамова Г. А., Швед В. И. Активные словообразовательные процессы в публицистике немецкого языка: на материале прессы ФРГ / Деп. в ИНИОН АН СССР. 8.06.89 г. №38272. – 30 с.

12. Зиндер Л. Р., Строева Т. В. Современный немецкий язык. – М., 2007. – С. 225–226.

13. Paul H. Deutsche Grammatik. Bd. V. Teil 4: Wortbildungslehre. – Halle, 2005. – S. 38.

Стаття надійшла до редакції 02.11.2010

The article deals with the role of semi-prefix and semi-suffixes in the word building of nouns and adjectives of modern German. Their nominative essece and basic features semi-suffix staturse of morpheme is discovering.

Key words: semi-affixation, word building, affix, semi-suffix, semi-prefix, morpheme semantics.

УДК 811.161.2(045)

Наталя МОЧАЛОВА

ПАСИВНІ СИНТАКСИЧНІ КОНСТРУКЦІЇ З ДІЄСЛОВАМИ НА -СЯ В МОВІ НАУКОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Стаття присвячена питанням форми та вживання пасивних синтаксичних конструкцій на -ся в науковому стилі сучасної української мови. Розглянуто значення